

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF*

**A KÉNYELMETLEN NAGYÚR
GRÓF BÁNFFY MIKLÓS HELYE ÉS SZEREPE
A MAGYAR POLITIKAI ÉLETBEN 1940 ÉS 1944 KÖZÖTT**

*AN INCONVENIENT LORD
THE POSITION AND ROLE OF COUNT MIKLÓS BÁNFFY
IN THE HUNGARIAN POLITICAL LIFE BETWEEN 1940 AND 1944*

ABSTRACT

The study deals with the last period of political career of count Miklós Bánffy, one of the most important politicians of the Hungarian community from Transylvania in the 20th century. There are described the main political circumstances in Transylvania and Hungary between 1940 and 1944, which influenced the final period of political activity of count Miklós Bánffy. There are presented his position in the political life of Northern Transylvania, than part of Hungary, as well, as his role in formation of the whole national politics in that time. The study focuses on the political battles between the two great ideologies of those times: classical liberalism and conservatism, by presenting the two most important personalities of these basic ideas in Northern Transylvania, count Miklós Bánffy and count György Bethlen. There is described their influence on the Hungarian national politics, and on the Northern Transylvanian politics too. The main objective of the study is to complete the general image based on former researches about Miklós Bánffy's personality, and his political purposes. In the study there are discussed the relations between the Hungarian majority and Romanian minority communities in Northern Transylvania in order to make more understandable the way of thinking of count Miklós Bánffy in the ethnic problem, the most important issue of the Transylvanian political life. The source material of the study consists of documents from archives, published collections of documents, specialist books, published and on-line studies, memoirs and contemporary press.

1. Bevezetés

A nemzet kollektív emlékezete nagyjaink közül sokakat állandó jelzőkkel látott el. A társadalom különböző rétegeinek részben eltérő múltértelmezése ugyanis csak így nyerhet egységes alapot. Hiszen a társadalmi csoportok eleve más és más jellemvonását erősítik fel egy-egy történelmi személyiségnek. Ha viszont generációk során át rögzült fogalom tapad egy közismert névhez, az segíti az egységes nemzeti történelemszemlélet megerősödését és ezáltal hozzájárul a nemzeti identitás fejlődéséhez is. Gróf Széchenyi István „a legnagyobb magyar”, gróf Mikó Imre „Erdély Széchenyije”, báró Wesselényi Miklós „az árvízi hajós”, vagy Brassai Sámuel „az utolsó erdélyi polihisztor” – tartja a néphagyomány. De nem volna-e találóbb ez utóbbi jelzőt gróf Bánffy Miklós, az egykori külügyminiszter, Erdély egyik legbefolyásosabb politikusának személyéhez kötni? Hiszen ő egyben kora egyik legismertebb írója, jókezü grafikus és karikaturista, díszlet- és kosztümtervező, színpadi

* Dr. PhD Murádin János Kristóf kari kancellár, egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Természettudományi és Művészeti Kar, Jogtudományi és Európai Tanulmányok Tanszék.

rendező, éveken át a budapesti Operaház intendánsa és nem utolsó sorban Erdély egyik legnagyobb birtokokkal rendelkező, arisztokrata földesura. Polihistor tehát ő a szó legteljesebb értelmében, és még ha neve mellett erre állandó utalás nem is jelent meg, messze földön híres bonchidai kastélya mégiscsak „Erdély Versailles-a” lett.

Bánffy Miklós sokrétű tevékenységére minden téren rányomta bélyegét a nemesi gyökereiből eredő egyik legnagyobb erény, az értékkeremtő igényesség. Bármit is tett, azt a képességeihez mérten legnagyobb fokú profizmussal, a tökéletességre való törekvés jegyében végezte. E tanulmány szűk keretei nem teszik lehetővé sokszínű személyisége minden vonásának részletes kifejtését, de nem is ez a célja. Eltekintve irodalmunkban és művészetünkben nem kis nyomot hagyó munkásságától, most csak a politika színpadán való szereplését veszem górcső alá, annak is egy szűk pásmáját, majd félévszázados politikai tevékenységének utolsó időszakát tekintem át. Arra az oly sokat kutatott és mégis mindmáig annyi vitát gerjesztő, rövid négy évre fekteték hangsúlyt, amelyben Erdély északi fele újból a magyar állam keretei közé kerülve élte a maga politikai életét, s amelyben Bánffynak – korábbi befolyásához képest – méltatlanul kevés szerep jutott. Az egykori külügyminiszter politikai tevékenységének alkonya azonban legalább annyi érdekes részletet nyújt, mint pályájának Trianont közvetlenül követő zenitje.

2. Külön utakon – erdélyi magyar politika a két világháború között

Ma már közismert tény, hogy az erdélyi magyar politika az anyaországtól való elszakadás után született meg. Az egyetemes magyar politikai élethez fűződő szálak meglazulása, 1920 után Erdély magyarságát a politikai önszerveződés útjára terelte. A vegyes lakosságú, román többségű régióban ez fokozottan szükséges volt. A kisebbségi megmaradás törvénye a politikai dimenzióban öltött talán legkorábban testet. Mindemellett az új államhatalom törvényhozó munkájában is szükség volt az akkor még majd két milliós erdélyi magyarság jelenlétére. A bukaresti parlamentben való képviselet ezért az erdélyi magyarság egyik legfontosabb célja lett már az 1920-as évek első felében.

Az önálló életre kelő erdélyi magyar politika ezért igen korán létrehozta első saját pártjait. Már a trianoni békediktátum aláírását követően szinte napra pontosan egy évvel, 1921. június 5-én, Kós Károly kezdeményezésére megalakult a Magyar Néppárt,¹ majd hamarosan, 1922. február 12-én, Grandpierre Emil vezetésével, egy második erdélyi magyar politikai alakulat, a Magyar Nemzeti Párt is létrejött.² Ezek azonban csak átmeneti formációk voltak, amelyek mint „korai szárnypróbálgatások” értékelhetők. Nem úgy az 1922. december 28-án létrehozott Országos Magyar Párt (OMP),³ amely gróf dr. Bethlen György elnöke alatt, szinte két évtizeden át képviselte Erdély magyarságát a román parlamentben.⁴ Bethlen már 1926-os pártelnökké választásától kezdve vezéregyénisége lett az erdélyi magyar politikának. Valódi kihívója nem akadt.

Ez azonban rövid időn belül megváltozott. Hiszen éppen ugyanebben az évben tért haza Budapestről a magyar politikai és kulturális élet ekkor már közismert és nagyra becsült személyisége, gróf Bánffy Miklós. A konzervatív beállítottságú Bethlennel ellentétben, Bánffy rugalmasabb, liberális elveken nyugvó nézetei és politikai irányvonala új szemléletmódot honosított meg Erdélyben. A két fél között hamarosan, személyi ellentétektől is fűtött, rivalizálás alakult ki. Mintha csak a „turáni átok” testesült volna meg immár sokadszorra a magyar történelemben.

Bánffy azonban sokáig nem veszélyeztette Bethlen pozícióit, hiszen a román király, II. Károly által nagyra értékelt egykori magyar külügyminiszter⁵ azzal a feltétellel térhetett vissza Budapestről Erdélybe, hogy fogadalmat kellett tennie az uralkodónak arról, hogy tíz

éven át nem politizál.⁶ Az 1938 februárjában, Romániában bevezetett királyi diktatúra azonban alaposan megváltoztatta az erdélyi magyar politikai körülményeket. A politikai pártokat megszüntető királyi rendelettvény az év március 31-én a „kurucos” OMP-t is feloszlataira ítélte;⁷ Bánffy számára pedig új lehetőségeket teremtett. A világlátott, széleskörű műveltséggel bíró arisztokrata személyisége elbűvölte az uralkodót, aki rábízta a felsőbb utasításra megalakított és egész Románia magyar lakosságát átfogó új kisebbségi politikai szervezet vezetését.⁸ Ez lett az 1939. február 11-én létrehozott Romániai Magyar Népközösség, amely az egyedüli politikai formációként engedélyezett, országos román gyűjtőpárt, a Nemzeti Újjászületés Frontjának (Frontul Renașterii Naționale) magyar tagozataként születhetett meg.⁹ Bánffy tehát átvette Bethlen vezető helyét az erdélyi magyar politikai életben, ami még inkább elmélyítette a közöttük fennálló ellentéteket.

3. A második bécsi döntés és következményei Bánffy Miklós politikai pályájára

Így érte meg az erdélyi magyar politika a második bécsi döntésben megnyilvánuló részleges revíziót. Az 1940. augusztus 30-i nagyhatalmi rendelkezés értelmében meghúzott új magyar–román határ, a történelme folyamán mindig egységes egészet alkotó régiót oly módon szelte ketté, hogy a történelmi Erdély 47,6%-a magyar fennhatóság alá került, a megmaradó 52,4% pedig román uralom alatt maradt.¹⁰ A terület északi fele, a Székelyföld és Máramaros vidéke visszakerült Magyarországhoz.¹¹ A visszacsatolt országrészek kiterjedése elérte a 43 104 km²-t,¹² lakossága pedig, az 1941-es magyar népszámlálás szerint, 2 557 000 főt tett ki, amelynek 52,1%-a magyar, 41,5%-a román anyanyelvű volt.¹³ Az 1 380 000 magyar lakos mellett, 1 057 000 román és 44 000 német élt a területen.¹⁴ Ugyanakkor, a továbbra is Románia részét képező Dél-Erdélyben több mint 400 000 magyar maradt.

Ily módon Bánffy számára a lehető legrosszabb forgatókönyv következett be. Az általa vezetett Népközösség elvesztette a román központi hatalom bizalmát, sőt, egyik napról a másikra Bukarest szemében a nemzetállam legveszélyesebb ellensége, belső bomlasztó tényezője lett. A Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdélyben pedig – nem kis mértékben Bethlen György aknamunkája következtében – a román királyi diktatúra korábbi támaszaként, mint a revízió gondolatát feladó, a magyarságot eláruló politikai alakulat lett megbélyegezve.

A rendkívüli körülmények miatt kettészakadni kényszerülő Népközösség észak-erdélyi továbbélése eleve kilátástalan volt, míg Dél-Erdélyben ugyan fennmaradhatott, de csak mint társadalmi, karitatív szervezet. Képviselőket pedig a román törvényhozásba nem küldhetett. A román területen rekedt Nagyenyeden, 1940. november 4-én tartott újjáalakuló értekezletét követően, politikailag Gyárfás Elemér, szellemiségében pedig Márton Áron gyulafehérvári püspök irányításával indult új utakra.¹⁵

Bánffy ugyanakkor Észak-Erdélyben maradt, hiszen birtokainak nagy része és otthona, a bonchidai kastély is a határ magyar oldalára került. Még mindig hitte, hogy politikai vezető szerepét megtarthatja, ezért 1940 szeptemberében kolozsvári lakásába, a Toldalagi-Korda-palotába találkozóra hívta a Népközösség Észak-Erdélyben maradt vezetőit. A szervezet továbbélésének, vagy annak mintájára egy új, inkább társadalmi, semmint politikai érdekvédelmi szövetség kialakításának lehetőségeiről folytattak tárgyalásokat. Ez azonban a budapesti vezető körökben azt a gyanút keltette, hogy Bánffy és köre még mindig a „román államkeretek között” gondolkodik. Nem csoda, hogy az ún. „országgyarapítások” megvalósításában kulcsszerepet játszó gróf Teleki Pál miniszterelnökben ez ellenszenvet váltott ki és az egykori külügyminiszter helyett, annak nagy politikai ellenfelét, gróf Bethlen Györgyöt ismerte el az erdélyi magyarság politikai vezetőjének.¹⁶

A Bánffy Miklóssal szembeni ellenérzéseket csak tovább fokozta, hogy a bonchidai gróf a románokkal való kiegyezést sürgette, hiszen csak a régióban többséget alkotó románssággal való kompromisszumos konfliktusrendezésben látta – különben helyesen – az erdélyi határok tartós megoldási lehetőségét. Az idegen hatalmak által hozott bécsi döntés következtében meghúzott határvonal visszasságait illető nyilvános bírálatai még tovább rontották helyzetét. A részleges revíziót éltető, abban – tegyük hozzá: jogosan – felszabadulását látó észak-erdélyi magyarság Bánffy érvelése és megnyilatkozásai előtt jobbra értetlenül állt. Nézeteit az 1940 augusztusa után felfokozódott nemzeti érzelmek hatása alatt álló magyar értelmiségiek nagy része is elutasította. A közhangulat hamarosan ellene, és rajta keresztül a Népközösség ellen fordult. A németellenességéről is ismert grófot a románokkal való megegyezés szorgalmazásáért a legtöbben egyenesen megalkuvónak és hazaárulónak tartották.¹⁷ Ilyen körülmények között, Észak-Erdélyben a rosszemlékü kisebbségi idők reminiscenciájának tartott Népközösség még 1940 őszen megszűnt, s régi vezetője, Bánffy Miklós kénytelen volt háttérbe húzódni.

Új ellenfelei, az Imrédy Béla által vezetett, szélsőjobboldali Magyar Megújulás Pártjába tömörülő fasisztabarát magyar értelmiségiek, odáig mentek, hogy liberális nézetei miatt egyenesen „szabadkőművességgel” vádolták meg Bánffy-t és a miniszterelnöknél elérték azt, hogy a politikailag fontos pozíciókból kihagyják.

Igy nem került be azon kiválasztott közéleti személyiségek közé, akiket az 1940. szeptember 25-i minisztertanácson¹⁸ Teleki Pál kormányfő behívott képviselőknek jelölt ki az erdélyi magyarság országgyűlési képviselőjére. Pedig a leendő erdélyi képviselők elsősorban azok közül kerültek ki, akik az 1920 utáni kisebbségi időkben is politikailag helyálltak, sikeresen védtek a magyarság érdekeit a királyi Romániában. Az adott konstellációban azonban ez azt jelentette, hogy főként az 1938-ban a román királyi diktatúra áldozatává vált OMP politikusai, élükön gróf dr. Bethlen Györggyel, jutottak be a magyar Országgyűlés alsóházába. A végül összesen 50 főt kitevő erdélyi magyar képviselőcsoport több mint fele, 27 képviselő korábban OMP-s politikus volt.¹⁹

Igaz ugyan, hogy e képviselői behívásos módszer alkalmazását a kormányzat csak ideiglenesnek szánta, amíg a választói névjegyzékek összeállítása megtörténik és az új választásokat ki lehet írni, mégis a háború további négy éves időtartamára végleges maradt. A különleges történelmi események diktálta helyzetben ugyanis országgyűlési választásokat nem lehetett tartani, hiszen azok az Imrédy-kormány bukása miatt alig egy jó évvel korábban, 1939. május 28–29-e között zajlottak le.²⁰ Ráadásul, ezek eredményeként, először lépett porondra a Nyilaskeresztes Párt, mint képviselőházi frakció, még néhány kisebb nemzetiszocialista csoporttal együtt. A szélsőjobboldal ilyen látványos megerősödése olyan nagy jelentőségű volt, hogy még Horthy Miklós is érdemesnek tartotta kitérni rá évekkel később, emigrációban írt visszaemlékezéseiben.²¹ Nem csoda hát, hogy a szélsőjobbal szemben álló pártok többsége – és különösképpen a kormánypárt – az Országgyűlésben 1939-ben megszerzett pozícióit nem akarta kockára tenni, és a további nyilas térhódítást, mint az újabb választások eredőjét, el akarta kerülni.²² Ezért a háború végéig újabb választásokra már nem is került sor.²³ Bánffy Miklósnak, ilyen körülmények között tehát esélye sem lehetett arra, hogy képviselőként Erdély érdekeit előmozdíthassa a magyar Országgyűlés alsóházában. Holott elvileg minden követelménynek messzemenően megfelelt, akárcsak a Népközösségben mellette korábban szerepet vállaló politikusok nagyobb része – közöttük az erdélyi magyar közélet olyan általánosan elismert vezető személyiségei, mint a képviselők közül ugyancsak látványosan kihagyott Kós Károly,²⁴ vagy a parlamenti szerepvállalástól amúgy is idegenkedő Tamási Áron.

4. A felsőház tagja

Bánffy azonban az erdélyi politikai élet olyan megkerülhetetlen, központi alakja volt, akit a törvényhozásból teljesen kizárni nem lehetett. Az erdélyi politikai és társadalmi helyzetet anyaországi politikustársainál mélyebben ismerő és értő Teleki Pál miniszterelnök ezért – a behívások legitimitását növelni kívánó „Erdély az erdélyieké” jelszónak²⁵ engedve – végül mégis beleegyezett abba, hogy a korábbi külügyminiszter bekerüljön az Országgyűlésbe. Mint az erdélyi arisztokrácia kiemelkedő személyisége, Bánffy Miklós, az egykori főrendiház utódaiként, 1927-ben létrehozott felsőház tagja lehetett. Telekinek ugyanis sikerült meggyőznie Horthyt arról, hogy ha a képviselőház erdélyi tagjai többségét a gróf Bethlen György vezette egykori OMP politikusai közül választották ki, akkor a felsőházba a volt Népközösség irányadó személyiségei számára nyújtsanak lehetőséget a bekerülésre. Így Bánffy mellett a Kormányzó még nyolc erdélyi egyházi és világi méltóságot nevezett ki a felsőház tagjává, közöttük gróf Béli Kálmán zsigódi földbirtokost, az Erdély részi Gazdasági Tanács elnökét és Korponay Kornél földbirtokost,²⁶ akik részben osztották a bonchidai gróf nézeteit. Bánffy Miklós ugyanakkor Horthy közvetlen körveze-téhez is közel került, hiszen belső titkos tanácsos és m. kir. kamarás lett,²⁷ viszont a való-ságban ezek inkább csak jelképes titulusok voltak, valódi politikai hatalmat és befolyást nem biztosítottak számára.

Bánffynak tehát közvetlen politikai irányító szerep helyett sokkal inkább reprezentációs feladatkört szántak. Ez már a kezdetekkor, Észak-Erdély felsőházi tagjainak országgyűlési bevonulásakor kitűnt. Ugyanis a képviselőházhoz hasonlóan, a felsőházba is ünnepélyes keretek között, felemelő hangulatú plenáris ülés alkalmával zajlott le az erdélyiek bevonulása. Az 1940. november 26-án megrendezett ünnepi ceremónia²⁸ kezdetén az erdélyi felsőházi tagokat napirend előtti beszédében gróf Széchenyi Bertalan házelnök²⁹ fogadta. Meleg hangú üdvözlését pedig az erdélyiek nevében gróf Bánffy Miklós köszönte meg.³⁰

A budapesti politika által elfogadni kényszerült erdélyi nagyúr azonban, jelképes szerepből adódóan nem tudta érvényesíteni politikai elképzeléseit, s ezek közül is a legfontosabbat, a román kisebbséggel való kiegyezést, a fennálló területi status quo románság általi hallgatóságos elfogadását. Nézetei szerint ezért az 1940-es erdélyi határok nem lehettek tartósak, s bár mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy a magyar–román kapcsolatok normalizálódjanak, erre – akárcsak a magyar kormánynak –, neki is vajmi kevés esélye volt.

A román kormány és a határmeghúzáskor Észak-Erdélyben rekedt milliós román kisebbség ugyanis mereven elzárkózott a magyarokkal való együttműködéstől. A Romániánál maradt dél-erdélyi magyar kisebbség bukaresti politikai képviselőinek biztosítására román oldalról még csak kísérlet sem történt. Ez azután arra a kellőképpen át nem gondolt lépésre sarkallta a magyar kormányt, hogy az észak-erdélyi románság képviselőinek fenn-tartott 12 parlamenti helyet egyelőre betöltetlenül hagyja.³¹ Később, 1941-ben és 1942-ben ugyan a kormányzat többször is kísérletet tett az ügy rendezésére, de a román kisebbség vezetői – bukaresti tiltásra hivatkozva³² – mindannyiszor visszautasították, hogy a magyar Országgyűlésben szerepet vállaljanak. Ugyanez a jelenség ment végbe a felsőházban is, ahol a meghívott román görög katolikus egyházi vezetők, közöttük a legtekintélyesebb, Iuliu Hossu Kolozsvár–szamosújvári püspök³³ egyáltalán nem voltak hajlandók megjelenni és így önként fosztották meg magukat a magyar törvényhozásban való részvétel lehetőségétől.³⁴

Erdélyi képviselőtét a budapesti Országgyűlésben ezért kizárólag erdélyi magyar politikusok és közéleti személyiségek látták el. A képviselőházban helyet foglaló 50 fős erdélyi képviselőcsoport azonban megosztott volt. A nagy tekintélyű dr. Pál Gáborral az élen, ötn

eleve pártonkívüliek maradtak,³⁵ míg mások behívásukat követően valamely anyaországi párthoz csatlakoztak. Ez utóbbi utat összesen kilencen választották: heten a Magyar Élet Pártjába, vagyis a kormánypártba léptek be, egyikük a bal- (Független Kisgazdapárt), másikuk pedig a jobboldali ellenzék (az Imrédy Béla által vezetett, nemrég megalakult Magyar Megújulás Pártja) sorait gyarapította.³⁶ A megmaradt 36 behívott képviselő³⁷ azonban egységét megőrzendő, önálló politikai párttá tömörült. Ez lett a „felülről” létrehozott Erdélyi Párt, amely eleinte csak mint képviselőházi frakció, amolyan fővárosi klubpárt működött. A párt alapítói különállásuk szükségességét mindenekelőtt azzal indokolták, hogy a vegyes lakosságú Észak-Erdélyben el kell kerülni az anyaországra jellemző párt-harcokat. „Minket, fiatalokat – [...] emlékezett vissza később Vita Sándor képviselő – nem nagyon érdekelték a pártküzdelmek, amint, sajnos, nem figyeltünk eléggé a magyarországi politika alakulására, a jobboldal előretörésére sem, és még kevésbé az európai nagyhatalmak ellentéteire. Ez hiba volt, de minket az erdélyi magyarság megmaradása és felemelése érdekelt csupán.”³⁸

Márpedig a nemzetközi kapcsolatokban jártas, európai kitekintéssel bíró Bánffy Miklóst éppen a nagypolitika e vetülete foglalkoztatta. A korábbi külügyminiszter politikailag e téren volt igazán jártas. A hangsúlyosan regionális jellegű és főként belpolitikai kérdésekkel foglalkozó Erdélyi Pártban Bánffy nem vett részt, igaz nem is vehetett, hiszen a felsőház tagjai nem pártok szerint, hanem közeleti funkciók és társadalmi rang alapján voltak kiválasztva. A párt ráadásul még Bánffy Miklós felsőházi tagságát megelőző erdélyi elszigeteltségének időszakában kezdett formálódni. Előbb mint az Erdélyi Magyar Képviselők Pártonkívüli Csoportja³⁹ alakult meg 1940. november 12-én,⁴⁰ majd egy hónappal később, 1940. december 13–15-e között tartott háromnapos értekezletén vette fel az Erdélyi Párt nevet⁴¹ és bontott zászlót, mint önálló politikai párt.

Így a bonchidai gróf kimaradt a kimondottan észak-erdélyi, önálló magyar politikai formációból, amely hamarosan, az 1941. május 28-án, Kolozsváron tartott alapító nagygyűlést⁴² követően tömegpárttá fejlődött Észak-Erdélyben. A Magyarország tíz keleti vármegyéjében abszolút politikai dominanciát élvező Erdélyi Párt, 1942 januárjára 700 helyi tagozattal és azok keretében 243 500 fős tagsággal bírt.⁴³ Hamarosan egyértelművé vált tehát, hogy aki erdélyi magyar politikusként az EP-ből kívülreked, az elszigetelődik. Annál is inkább így volt ez, hogy az Erdélyi Párt már megalakulásától kezdve kormánytámogató álláspontot foglalt el⁴⁴ és az Országgyűlésben abszolút többséggel bíró kormánypárt, a Magyar Élet Pártja árnyékában és oltalma alatt fejtette ki tevékenységét.

A kormányzattal való politikai közösségvállalás eredménye volt, hogy az Erdélyi Párt már 1940. december 30-án minisztériumhoz jutott a Teleki-kormányban.⁴⁵ Egyik képviselője, báró Bánffy Dániel erdélyi földbirtokos,⁴⁶ erdészeti és fafeldolgozási szakember⁴⁷ a földművelésügyi tárca vezetését vette át gróf Teleki Mihálytól.⁴⁸ Vitathatatlan tény, hogy a Bánffy család bárói ágának e képviselője – aki többéves kormányzati részvételének ideje alatt, miniszterségét három kormányban is megőrizte⁴⁹ – minden tekintetben alkalmas volt e funkció betöltésére. Mégis hozzátehetjük: e nagy múltú erdélyi nemesi család, arisztokrata, grófi ágának jóval módosabb tagja, az Erdélyben sokkal kiterjedtebb birtokokkal rendelkező és külföldön is híres mintagazdaságot vezető gróf Bánffy Miklós, a bonchidai kastély utolsó ura legalább ennyire megfelelő lett volna a miniszteri tárca vezetésére. Bánffy Dániellel ellentétben ráadásul volt már egy igen jelentős kormányzati tapasztalata is, ráadásul igen nehéz időkben, 1921–1922-ben, amikor a Bethlen-kormány külügyminisztereként olyan sikerek fűződtek a nevéhez, mint Magyarország felvétele a Népszövetségbe, vagy a magyar államnak kedvező kimenetelű soproni népszavazás.⁵⁰

5. Támadások kereszttüzeiben

A kormányzat egyre erősebb jobbrtolódását ellenző gróf Bánffy Miklósból azonban nem hogy miniszter nem lett, de felsőházba való bekerülését követően szinte azonnal magyarózkodni, magát mentegetni kényszerült. A főképp jobboldali ellenzék részéről őt ért nyílt, vagy burkolt vádak és alaptalan rágalomok miatt úgy érezte, tisztázni kell a múltat, hogy az új helyzetben, felsőházi tagként vállalt feladatait és kötelezettségeit maradéktalanul teljesíteni tudja. Ezért a Romániai Magyar Népközösség 1939 és 1940 közötti tevékenységéről, a román központi hatalomhoz való viszonyulásáról és mindebben elnökként a saját szerepéről 1940. december 18-án nagybeszédet tartott a felsőházban. Ebben egyben kifejtette nézeteit a magyar–román kapcsolatokról és felvázolta a szerinte legszükségesebb lépéseket a két nemzet közötti konfliktus feloldására.⁵¹ Nagy visszhangot keltő beszéde azonban éppen elképzeléseivel ellentétes hatást keltett. Sokan egyenesen mentegetőző „szerecsenmosdatásnak” vélték az elhangzottakat, holott Bánffy célja csupán a budapesti vezető körök felvilágosítása volt az erdélyi etnikai viszonyrendszerrel kapcsolatban, annak bécsi döntés előtti fő jellegzetességeit ismertetve a Népközösség, és azon belül a saját tevékenységén keresztül. Bánffy meglepő naivitását azonban, amellyel – úgy hitte – arisztokratához méltó becsülettel szembenézhet a múlttal, ellenfelei azonnal kihasználták.

Alig négy nappal a beszéd elhangzása után, 1940. december 22-én már meg is jelent gróf Bethlen György nyilatkozata a kolozsvári Keleti Újságban „Mi az igazság?” címmel, amelyben „a románokkal való lepaktálás” miatt marasztalta el a Népközösség korábbi elnökét.⁵² Kettejük politikai csatározása az erdélyi magyar közvélemény előtt ezzel hosszú időre el is dőlt – mégpedig Bethlen javára, aki most már a fővárosi közönség mellett az erdélyi magyarság nagy részét is szembe tudta fordítani Bánffy politikájával.

A lejárató kampány azonban ezzel még korántsem ért véget! Gróf Teleki Pál miniszterelnök 1941. április 3-án bekövetkezett tragikus halálát⁵³ követően már semmi sem állhatta útját a jobboldal egyre hangsúlyosabb térnyerésének az országban. A német sikerek láttán felemelkedő szélsőjobb csak még jobban ráerősített a nacionalista közhangulatra, aminek eredményeképpen a politikai életet addig még jórészt jellemző tolerancia, az eltérő véleményeket ha nem is elfogadó, de legalább eltűrő légkör hamarosan átadta helyét a kizárólagosságnak. Ilyen körülmények között a most már egyenesen „románbarátnak” tekintett Bánffy Miklós igen nehéz helyzetbe került. Az év végére elérkezett az idő a korábbi külügyminiszter politikai lejáratására. Dr. Pál Gábor független képviselő – aki a két világháború között maga is igen sokat tett az erdélyi magyarságért, kiváltképp a székelység jogvédelméért a királyi Romániában – 1941. december 3-án, a képviselőházban nagybeszédben „leplezte le” a Népközösség, és annak vezetője, Bánffy Miklós „üzemeit”.⁵⁴ A Székelység egyik vezető politikusának, az Erdélyben és az anyaországban is köztiszteletben álló Pál Gábornak elítélő szavai szentenciaként hatottak. A beszédben elhangzottakra Budapesten úgy tekintettek, mint a „székelyek ítéletére”... Az egy csapásra politikai halottá tett Bánffy Miklós magára maradt. Nem állt ki mellette az új miniszterelnök, Bárdossy László vezette kormánypárt, a Magyar Élet Pártja sem, mert hiszen az a nacionalista közvélemény által támogatott egykori OMP erőire alapozott, és alig két hónappal később, 1942. február 3-án a Bánffyval részben szembenálló, frissen létrehozott, nagy tömegbázissal bíró Erdélyi Párttal kötött pártszövetséget.⁵⁵

Emiatt a küzdelemben alulmaradt gróf Bánffy Miklós egy időre visszavonulni kényszerült a nagypolitikától. Az 1942-es év elejétől többnyire Bonchidán tartózkodott és csak akkor utazott fel a fővárosba, ha feltétlenül szükség volt rá.

6. Önkéntes belső „száműzetésben”

Bánffy elszigetelődéséhez az is hozzájárult, hogy az általa képviselt politikai irányvonal, a képviselőház mellett, hamarosan a felsőházban is jelentősen visszaszorult. A háború ideje alatt ugyanis, a rendkívüli körülmények között, csak egyetlen időközi választásra kerülhetett sor, amely ráadásul 1942. december 9-én a felsőház sorait főleg az ellentábor híveivel gyarapította. Ekkor a vármegyék és nagyobb városok törvényhatósági bizottságai választhattak, érdekeik képviselőjére, felsőházi tagokat. Észak-Erdély 12 vármegyéje és 4 törvényhatósági jogú városa (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti és Marosvásárhely) 28 új tagot küldhetett az Országgyűlés e második kamarájába. Kutatásaim eddigi eredményei azt mutatják, hogy a választások után a felsőházba bekerülő új tagok szinte fele, legalább 11 fő bizonyítottan a Bánffyétől eltérő politikai irányzatot képviselő Erdélyi Párt részéről érkezett, de a többiek között is kevés híve akadt.

Bár nem minden vármegyében és törvényhatósági jogú városban kerültek ki győztesen az Erdélyi Párt jelöltjei, mégis, egész Észak-Erdélyt tekintve, és a többi párthoz viszonyítva, az EP megnyerte az időközi választásokat. Olyan fontos vezető személyiségeit sikerült bejuttatnia a felsőházba, mint Gallus Viktor gyalui földbirtokos, az EP Kolozs vármegyei tagozati elnöke, Gidófalvi István dobokai földbirtokos, a vármegyei tagozat alelnöke,⁵⁶ Papp-Szász Lajos, a Bihar vármegyei párttagozat elnöke,⁵⁷ Szakáts Zoltán EMGE-kirendeltségvezető, az Udvarhely vármegyei tagozat főtitkára és későbbi elnöke,⁵⁸ vagy dr. Kolumbán József csíkszeredai ügyvéd, az EP Csík vármegyei tagozati elnöke, aki egyben a párt egyik országos alelnöke is volt.⁵⁹ A most erdélyi párti színekben szereplő, de zömmel volt OMP-s politikusok Bánffy Miklós számára erős ellentábort jelentettek, és felsőházban való megjelenésük még inkább háttérbe szorította őt. Enyhe túlzással akár azt is mondhatjuk, hogy mindennek következtében Bánffy személye egy rövid időre eltűnt az országos politikából. Bonchidai magányából hónapokig nem mozdította ki semmi.

7. Visszatérés a nagypolitikába – a bukaresti út

A sztálingrádi csata utáni fordulat, a háború elvesztésének egyre realisabbá váló lehetősége azonban hamarosan alternatív utak keresésére ösztönözte a budapesti vezetést. A németek iránt egyre bizalmatlanabb miniszterelnök, Kállay Miklós megpróbált kapcsolatot keresni az ellenséges nagyhatalmakkal. Ehhez azonban partnerekre, támogatókra volt szüksége és ezért egyre sürgetőbbé vált a Romániával való kapcsolatok rendezése egy esetleges, a háborúból közösen megvalósított kiugrás reményében. A bukaresti vezető körökkel való kapcsolatfelvételre pedig keresve sem lehetett volna megfelelőbb személyt találni, mint a háttérbe húzódott Bánffy Miklós. Bár eleinte szóba került Bethlen István is, de a németekkel a legkevésbé sem szimpatizáló korábbi miniszterelnök bukaresti útja Berlin előtt különösen feltűnő lett volna. Ezért kellett, a Kállay-kormány felkérésére és megbízásából, gróf Bánffy Miklósnak vállalni a diplomáciai küldetést. A külkapcsolatok alakításában nagy tapasztalattal rendelkező Bánffy, aki nem volt tagja az akkori országos magyar politika élgárdájának, ideális választásnak tűnt a feladatra. Személye nem szűrhatott szemt a szövetségeseikre ekkor már egyre inkább gyanakvoan tekintő németeknek sem. Ha viszont ez mégis megtörtént volna, Bánffynak kellett magára vállalni a teljes felelősséget.⁶⁰ Ezt a súlyos feltételt azonban elfogadta, hiszen úgy érezte, megint hasznára válhat az országnak. Emellett úgy vélhette, hogy korábbi politikai célkitűzései valóra váltásának lehetősége villant fel, hiszen mindkét oldalnak érdekében állott a közeledés, a vesztesre álló háborúból való kiválás perspektivikus céljával.

Az igazi lételemének számító diplomáciai életbe visszatért egykori külügyminiszter konkrét feladata az 1940 őszen, a második bécsi döntés után megfagyott magyar–román kapcsolatok újraélesztése volt. Ennek érdekében az ekkor már hetvenedik életévében járó, idősödő nagyúr egyhetes bukaresti utat vállalt, és 1943. június 18. és 25. között a román fővárosban, alapvetően ellenséges, de legalábbis hűvös hangulatú környezetben próbálta meg a magyar érdekeket előmozdítani. Munkáját igencsak megnehezítette a budapesti politika merevsége, amely nem hatalmazta fel arra, hogy területi kérdésekről tárgyalhasson. Márpedig a román fél csak ezzel az előfeltétellel volt hajlandó a magyarokkal tárgyalásztalhoz ülni.⁶¹ Bánffy minden igyekezete ellenére, nem tudta elérni hogy a vezető román kormánytényezőkkel találkozhasson. Román oldalról ugyanis a tárgyalási alapnak tekintett magyar területfeladás gondolatának Budapest általi teljes elutasítása, értelmetlen és okafogyottá tette a Bánffy-val való egyeztetéseket. Ráadásul Bukarest szemében az erdélyi gróf személye politikailag súlytalanak is tűnt. Külügyminiszterként egykor élvezett politikai befolyása ekkorra már végleg elenyészett, sőt immár történelemnek számított.

Annyit azonban mégis el tudott érni, hogy Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes megbízottja, Gheorghe Mironescu korábbi román miniszterelnök június 19-én fogadja sinaiai villájában. A román fél azonban kertelés nélkül kijelentette, hogy csak területi kérdésekről van felhatalmazása tárgyalásokat folytatni, amit Bánffy nem tehetett meg. A találkozó ezért kudarcba fulladt.⁶²

Több sikertelen kísérlet után, újabb megbeszélésre végül csak június 23-án került sor, ugyancsak Sinaián. Mironescu ekkor tolmácsolta Antonescu miniszterhelyettes üzenetét, hogy a román fél a második bécsi döntést semmisnek tekinti és ezért nem óhajtja a kölcsönös kisebbségi kérdésekben 1940. októberében megrekedt tárgyalásokat újakezdeni.⁶³ Bánffy Miklós bukaresti útja így teljes fiasónak bizonyult. Csak annyit ért el, hogy nem hivatalos úton, bukaresti magánlakásán találkozhatott a Hitler-ellenes körök vezetőjével, Iuliu Maniuval. A lehetőséget kihasználva, felvázolta neki a két nemzet egymásrautaltságát, javaslatot tett az erdélyi status quo fenntartására és indítványozta a háborúból való közös kiugrás lehetőségét. Maniu azonban mindent területi engedményekhez kötött és szorgalmazta a Jugoszláviával való kapcsolatrendezést is.⁶⁴ Ez természetesen meghaladta Bánffy hatáskörét és így ez a „süketek párbeszédévé” váló, titkos találkozó is kudarcnak bizonyult.

A románok kompromisszum-képtelensége miatt csalódott erdélyi nagyúr dolgavégezetlenül kellett hogy hazatérjen, ráadásul romániai útvjáról – pontosabban annak hivatalos részéről, a Mironescuval való találkozóról – a németek, sőt még az olaszok is értesültek.⁶⁵ Ez pedig azt eredményezte, hogy ha nem is léptek fel ellene, de személye ettől kezdve, a Magyarországon egyre nagyobb befolyással bíró berlini vezetés előtt „megbízhatatlannak” minősült.

8. Menteni a menthetlent – az utolsó, egyéni akciók

Sikertelen bukaresti útja után az apátiába süllyedő Bánffy Miklós jó időre ismét eltűnt a politika színpadáról. Bonchidai remeteségéből csak az 1944-es évben bekövetkező sorozatos katasztrófák mozdították ki. A március 19-i német megszállást követően az egykori nagy ellenfél, az OMP bázisán felépülő Erdélyi Párt az összeomlás szélére került. A hitlerizmussal való kollaboráció kérdése szembefordította egymással az EP politikusait és hamarosan szakadáshoz vezetett a párton belül. Teleki Béla pártelnök, Vita Sándor, Mikó Imre és néhány képviselőtársuk teljes passzivitásba vonult, míg Albrecht Dezső és a párt jobboldali szárnya a Sztójay-kormány alatt is vállalta a parlamenti tevékenységet. Maga a párt azonban érezhetően meggyengült. A képviselők közül többen kiléptek, elsősorban

olyanok, akik szembeszegültek a szélsőjobb térhódításával és nem voltak hajlandók a zsidókat deportáltató, németbarát Sztójay-kormány támogatói lenni. Báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter is lemondott funkciójáról. Megüresedett helyére a hatalom új birtokosai most sem Bánffy Miklóst, hanem gróf Teleki Bélát hívták meg távirati úton,⁶⁶ ő azonban nem kívánt élni a lehetőséggel.⁶⁷

Ugyanakkor viszont olyanok is elhagyták az EP-t, akik annak mérsékelt irányzatával ellentétben, a hangsúlyosan jobboldali orientációban vélték felfedezni az érdekérvényesítés lehetőségét az adott helyzetben. A párt agóniáját végül a román átállás másnapján, 1944. augusztus 24-én kiadott, politikai pártokat feloszlató kormányrendelet zárta le, amely véglegesen felszámolásra ítélte a politikai alakulatot.⁶⁸

Ilyen körülmények között, és tekintettel az ország súlyos helyzetére, gróf Bánffy Miklós ismét vállalta a politikai életben való részvételt. Mondhatni a történelmi események teremtette új helyzet állította őt, ideig-óráig, megint előtérbe. A német megszállást mélységesen elítélő Bánffy, a kilátástalan politikai helyzetet érzékelve, felül tudott emelkedni ellenérzésein és felvette a kapcsolatot a baloldal képviselőivel.⁶⁹ Visszatérése az országos politikába azonban elsősorban egyéni akciókban öltött testet: közbenjárt Horthynál a háborúból való kilépésért és Dálnoki Veress Lajosnál, az újonnan felállított 2. (erdélyi) magyar hadsereg parancsnokánál, a geostratégiai helyzete miatt védhetetlen Kolozsvár harc nélküli feladásáért.⁷⁰

Viszont az 1944. augusztus 29-én létrejött Erdélyi Magyar Tanács munkálataiba Mikó Imre már nem tudta őt bevonni.⁷¹ Pedig az igencsak vegyes színezetű értelmiségi csoportból, politikusokból, egyházi elöljárókból, baloldali vezetőkől álló Tanács,⁷² mintha csak a régi Romániai Magyar Népközösség társadalmi rétegeken felülemelkedő szellemiségének reinkarnációja lett volna. Ezért vezetésére a nagy politikai tapasztalattal bíró, nyitott és kompromisszumképes arisztokrata, a leáldozóban levő politikai rendszerben nem kompromittálódott gróf Bánffy Miklós igencsak megfelelő lett volna. Ő azonban helytelenítette a Tanács kizárólag magyar voltát és az erdélyi románságtól való elzárkózását. Mikó Imre jegyezte le tömör elutasító válaszát: „Mást kell tenni.”⁷³ Azt azonban nem közölte, hogy mit... Egyedül viszont nem változtathatta meg Erdély és az egész ország sorsát.

Belátva a helyzet reménytelenségét, 1944. szeptember 18-án az Erdélyi Múzeum-Egyesületre bízta bonchidai kastélya nagy értékű könyvtárát, levéltári gyűjteményét, műtárgyait, hogy az Erdély legnagyobb magángyűjteményének számító, felbecsülhetetlen értékű kincseket védje meg a közelgő frontátvonulás pusztításaitól.⁷⁴ Ő maga pedig október 9-én Budapestre utazott, abban a hitben, hogy a kormányt az ország megmentéséért folytatott erőfeszítéseiben fővárosi jelenlétével jobban támogathatja.⁷⁵

Sokáig úgy tartották, sőt ő maga is úgy vélte, hogy csodálatos bonchidai kastélyának felgyűjtása a visszavonuló német hadsereg valamiféle bosszújának tulajdonítható. Mára viszont már egyre inkább bizonyosságot nyer, hogy „Erdély Versailles”-ának pusztulása a zavaros átmeneti idöket kihasználó helyi csöcselék bűne, amely módszeresen kifosztotta és tönkretette az erdélyi magyarság egyik legfontosabb kultúrkincsét.⁷⁶ Kelemen Lajos az EME múzeumi és levéltári főigazgatója, csak a kastélybeli levéltár és könyvtár töredékét tudta megmenteni a híres heraldikus Köpeczi Sebastyén József és Máté Márton egyetemi könyvtári alkalmazott segítségével.⁷⁷

9. A politikai pálya vége

A javainak szomorú sorsáról mit sem tudó Bánffy Miklós pedig éppen ez idő tájt vonult vissza végleg a politikai élettől. Félévszázados közszolgálat után a Szálasi-féle nyilas uralom oly tragikus bohózatában már nem akart részt venni. A budapesti puccs után két nap-

pal, október 17-én lemondott felsőházi tagságáról. Elhatározását az önálló magyar törvényhozás felszámolásával, az állam szuverenitásának teljes megszűnésével indokolta. Ettől kezdve magánemberként élt Budapesten, majd az ostrom átvészélése után, mihelyt lehetősége adódott rá, visszatért Erdélybe.

Az 1945. március 21-én Kolozsvárra érkező idős nagyr itt értesült arról, hogy kastélyából minden odaveszett, és hogy a „földreformmal” időközben eltulajdonított bonchidai birtokból semmit sem kaphat vissza.⁷⁸ A kolozsvári Toldalagi–Korda-palota egyik földszinti szobájában meghúzódó Bánffy Miklós a teljes anyagi csőd szélére került. Minden maradék érték tárgyát eladni kényszerült és kis kézikocsijával áruszállítgatásból tartotta fenn magát.⁷⁹ Hosszas várakozás után megkapott útlevelével azután 1949. október 14-én végleg elhagyhatta Erdélyt és Budapesten telepedhetett le,⁸⁰ ahol feleségének, Váradi Arankának, a Nemzeti Színház örökös tagjának színésznagydíjából valamelyest biztosabb volt a megélhetése.⁸¹ A kolozsvári vasútállomásra egyedül Kelemen Lajos, az őt és az egész Bánffy családot különben nemigen kedvelő, legendás erdélyi levéltáros kísérte ki. A történelmi pillanat fontosságát megérezve, így búcsúzott Bánffy Miklóstól: „Kegyelmes uram, nagyon sajnálom, hogy hétszáz esztendő itt-tartózkodás után elhagyja Erdély földjét.”⁸²

Bonchida utolsó ura élete hátralevő napjait a közélettől félrehúzódva töltötte. Alig nyolc hónap után, 1950. június 6-án bekövetkezett halálával⁸³ nem csak egy félévszázados politikai karrier, hanem egy egész történelmi korszak ért véget.

JEGYZETEK

1. Mikó Imre (1987): Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. A „Studium” kiadása. Budapest. 1941. Újra kiadta az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern. 23. old.
2. Toth Szilárd (2008): *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în parlamentul României în perioada interbelică*. [A Magyar Párt és a magyar kisebbség problémája Románia parlamentjében a két világháború között]. Editura Argonaut. Cluj-Napoca. 26. old.
3. Mikó I. (1987): i. m. 39–43. old.
4. Toth Sz. (2008): i. m. 99–202. old.
5. Külügyminiszteri tevékenységről lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 60–62. old.
6. Mikó Imre (2008): Bánffy Miklós emberközében. In: Sas Péter (szerk.): A nagyr. Bánffy Miklós emlékezete. Nap Kiadó. Budapest. 133. old.
7. Diószegi László (1990): A romániai magyarság története 1919–1940. In: Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 39. old.
8. L. Balogh Béni (2012): Csapdahelyzetben. Romániai magyar érdekképviselet 1940–1944 között. Transindex portál: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=16305> (Letöltve: 2012. december 10.)
9. Hámori Péter (2004): Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben (1938–1944). Korall Társadalomtörténeti folyóirat. 2004. december. 18. szám. 69–73. old. Transindex portál: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf972.pdf (Letöltve: 2015. január 25.)
10. Korom Mihály (1988): A második bécsi döntéstől a fegyverszünetig. In: Rácz István (szerk.): Tanulmányok Erdély történetéről. Csokonai Kiadó. Debrecen. 170. old.
11. L. Balogh Béni (2002): A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Múltunk Könyvek. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 5. old.
12. Thirring Lajos (1940): A visszacsatolt keleti terület. Terület és népesség. Magyar Statisztikai Szemle. 1940. 8–9. sz. jegyzet. 663. old.
13. Fogarasi Zoltán (1944): A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben. Magyar Statisztikai Szemle. 1944/1–3. szám. 4. old.

14. Ablonczy Balázs (2011): A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa Kiadó. Budapest. 47. old.
15. L. Balogh B. (2002): i. m. 2. old.
16. Lásd erről bővebben: Mikó I. (2008): i. m. 143. old.
17. Ibidem. 143–144. old.
18. Ellenzék. 1940. szeptember 26. 221. szám. LXI. évfolyam. 1. old.
19. Egry Gábor (2008): Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944. Napvilág Kiadó. Budapest. 30. old.
20. Filep Tamás Gusztáv (2008): A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 155. old.
21. Lásd erről bővebben: Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Európa Könyvkiadó. Budapest. 239. old.
22. Romsics Ignác (2003): Magyarország története a XX. században. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó. Budapest. 226. old.
23. Filep T. G. (2008): i. m. 156. old.
24. Mikó Imre (2003): Önéletrajz és önbírálat. In: Balázs Sándor: Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 300. old.
25. Ablonczy B. (2011): i. m. 109. old.
26. Lásd erről: A kormányzó kinevezte a felsőház erdélyi tagjait. Ellenzék. 1940. október 17. 239. szám. LXI. évfolyam. 1. old.
27. Ibidem. 1. old.
28. Ma vonultak be a Felsőházba az erdélyi felsőházi tagok. Ellenzék. 1940. november 26. 271. szám. LXI. évfolyam. 3. old.
29. Gróf Széchenyi Bertalan 1935. május 1-től 1943. június 3-ig volt a felsőház elnöke. Utóda e tisztségben báró Perényi Zsigmond lett, aki 1943. október 23-tól a nyilas hatalomátvételig, pontosabban 1944. november 3-ig töltötte be ezt a funkciót. Lásd erről: Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László (szerk.) (1998): Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998. Puskás Tivadar Távközlési Technikum. h. n. [Budapest]. 143. old.
30. Ellenzék. 1940. november 26. i. m. 3. old.
31. Ablonczy B. (2011): i. m. 112. old.
32. Ablonczy Balázs a visszacsatolt erdélyi részekről 2011-ben megjelent kötetében Bukarest eme hozzáállását azzal magyarázta, hogy a Román Királyság elvetett minden olyan gesztust, amely a második bécsi döntés után kialakult helyzet bármilyen formában való elismerését jelentette volna. Lásd erről bővebben: Ibidem. 112–113. old. Emellett, úgy vélem a román kormányt ilyen vehemens reakcióra az a törekvése is készthette, hogy a magyar hatalom észak-erdélyi kiépülését és megszilárdulását mindenben gátolja, ezáltal is előkészítve a terepet egy esetleges későbbi visszarendeződésnek.
33. Hossu és Colan román püspökök tagjai lesznek a magyar Felsőháznak. Ellenzék. 1940. szeptember 24. 219. szám. LXI. évfolyam. 4. old.
34. Ablonczy B. (2011): i. m. 113. old.
35. Mikó Imre (1943): A magyar országgyűlés. Hítel. Nemzetpolitikai Szemle. 1943/12. szám. VIII. évfolyam. 754. old.
36. Ibidem. 754. old.
37. Bárdi Nándor (2006): A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között. Limes Tudományos Szemle. Észak-Erdély 1940–1944. 2006/2. szám. XIX. évfolyam. 70. szám. 44. old.
38. Vita Sándor: Önéletrajz. Idézi: Kónya-Hamar Sándor (2013): Vita Sándor. Művelődés. 2013. március. 3. szám. LXVI. évfolyam. 19. old.
39. Erdélyi magyar szövetség alakítását kezdeményezik az erdélyi képviselők. Ellenzék. 1940. november 19. 265. szám. LXI. évfolyam. 8. old.
40. Pártonkívüli parlamenti csoportot alakítottak az erdélyi képviselők. Ellenzék. 1940. november 14. 261. szám. LXI. évfolyam. 5. old.

41. Három napig tartó értekezleten határozták el az erdélyi képviselők az „Erdélyi Párt” megalakítását. *Ellenzék.* 1940. december 17. 289. szám. LXI. évfolyam. 8. old.
42. Egry G. (2008): i. m. 35. old.
43. Murádin János Kristóf (2013): Összmagyar gondolat regionális köntösben. Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között. *Trianoi Szemle, a Trianon Kutatóintézet folyóirata.* 2013 január–június. 1–2. szám. V. évfolyam. 73. old.
44. Diószegi L.–R. Süle A. (1990): i. m. 47. old.
45. Bölöny József (1978): Magyarország kormányai 1848–1975. *A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltár- és történeti forrástudományok 2.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 68. old.
46. Bárány Bánffy Dániel (Nagyenyed, 1893. szeptember 18.–Budapest, 1955. április 7.). *Ibidem* 213. old.
47. Kállay Miklós (2012): Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. I. köt. Európa Könyvkiadó. Budapest. 54. old.
48. Bölöny J. (1978): i. m. 140. old.
49. A remek szakember, báró Bánffy Dániel a Teleki Pál vezette kormány tagjaként kezdte miniszterségét, majd a Bárdossy László és végül a Kállay Miklós által vezetett kabinetekben is változatlanul megmaradt tisztségében. Miniszteri funkcióját csak Magyarország 1944. március 19-én bekövetkező, németek általi megszállása után veszítette el. Helyét a földművelésügyi tárca élén, több mint három év után, az 1944. március 22-én hivatalba lépő, német érdekeket kiszolgáló Sztójay-kormányban értelemszerűen a szélsőjobb képviselői foglalták el. Előbb a közellátásügyi tárca nélküli miniszteri posztot is ellátó Jurcsek Béla került a földművelésügyi minisztérium élére, majd még ugyanazon év május 23-tól Imrédy Béla vette át annak vezetését. Lásd erről: *Ibidem.* 69–70. 138. old.
50. Bánffy 1920-as évekbeli politikai szerepéről lásd bővebben: Benkő Samu (1999): Bánffy Miklós a közéletben. *Erdélyi Múzeum.* 1999/1-2. füzet. LXI. köt. 45. old.
51. Mikó I. (2008): i. m. 143. old.
52. Bethlen György: *Mi az igazság?* Keleti Újság. 1940. december 22. 294. szám. XXIII. évfolyam. 1. old.
53. Teleki Pál a Jugoszlávia elleni hadjáratra készülő Németország által Magyarországra gyakorolt nyomás és a német követelések miatt kilátástalan helyzetbe kerülő magyar kormányzat tehetetlensége láttán, 1941. április 3-án hajnalban önkézzel vetett véget életének. Lásd erről többek között: Csicsery-Rónay István (2000): *Csillagos órák sorsfordító magyarok.* (Közelmúltunk közelről). II. köt. Teleki Pál. Occidental Press. Budapest. 9-29. old.; Zeidler Miklós (2009): *A revíziós gondolat.* Kalligram Kiadó. Pozsony. 290-291. old.; Horthy M. (2011): i. m. 249-254. old.
54. Dr. Pál Gábor, a felhatalmazási javaslat képviselőházi vitája során, 1941. december 3-án elhangzott beszédéről lásd: (1942) *Erdély a magyar képviselőházban.* az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár. 106. old.
55. A MÉP és az EP közötti pártszövetségről, egyebek mellett, lásd bővebben az Erdélyi Párt hivatalos nyilatkozatát: *Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár [a továbbiakban: MNL OL] P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 1. tétel. Állásfoglalás.* Kolozsvár. 1942. február 3. 1. old.
56. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 49. tétel. 1371. sz. Botos János főtitkár bizalmas jelentése az Erdélyi Párt központi elnökségének. Kolozsvár. 1942. december 17. 1. old.
57. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 51. tétel. 3693/1942 sz. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár. 1942. december 22. 3. old.
58. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 57. tétel. Nagy Ferenc Udvarhely vármegyei titkár bizalmas jelentése dr. Páll György főtitkárnak az Udvarhely vármegyei felsőházi tagok megválasztásának körülményeiről. Székelyudvarhely. 1942. december 19. 1. old.
59. Csík vármegye törvényhatóságának közgyűlése. *Csiki Néplap.* 1942. december 16. 50. szám. XII. évfolyam. 3. old.

60. Mikó I. (2008): i. m. 145. old.
61. Csatári Dániel (1968): Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945). Akadémiai Kiadó. Budapest. 247. old.
62. Ibidem. 247. old.
63. Ibidem. 247-248. old.
64. Ibidem. 248-249. old.
65. Ibidem. 247-248. old.
66. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 267. tétel. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár. 1944. június 7. 2. old.
67. Dr. Szász István Tas (2012): Pillantás az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület utolsó éveire. Korunk. 2012. november. 11. szám. III. folyam. XXIII. évfolyam. 102. old.
68. Ablonczy B. (2011): i. m. 114. old.
69. Mikó I. (2008): i. m. 145. old.
70. Egyebek mellett lásd erről: Ibidem. 145. old.; Benkő S. (1999): i. m. 49. old.
71. Mikó I. (2008): i. m. 146. old.
72. Murádin János Kristóf (2014): Kisebbségben vagy többségben? Az Erdélyi Párt a magyar közéletben 1940–1944. In: Garaczi Imre (szerk.): Magyarságtudományi kutatások III. Nemzetpolitika és magyarságtudomány. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém. 360. old.
73. Mikó I. (2008): i. m. 146. old.
74. Lásd erről gróf Bánffy Miklósnak az Erdélyi Múzeum-Egyesület Igazgató Választmányának írt 1944. szeptember 18-i keltezésű levelét. Arhivele Naționale Române. Direcția Județeană Cluj. [Román Állami Levéltár. Kolozs Megyei Osztály.] Fond Arhiva Societății Muzeului Ardelean. [Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltári gyűjteménye.] 550/1944.
75. Lásd erről: Bánffy Miklós (2001): Bizalmas küldetésem Bukarestben 1943-ban, emlékirat-töredék. In: Bánffy Miklós: Emlékeimből (1932) Huszonöt év (1945). Második, bővített kiadás. Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 341. old.
76. Egyebek mellett lásd erről bővebben: Szakács János: Bánffy Miklós gróf öröksége. Szabadság. 2004. augusztus 9. 184. szám. XVI. évfolyam. 3. old.
77. Lásd erről: [Köpeczi] Sebestyén József (1994): Jelentés a bonchidai gróf Bánffy-kastély könyv- és levéltármaradványainak az Erdélyi Nemzeti Múzeumba való beszállítására vonatkozó kiküldetéséről. Erdélyi Múzeum. 1994/1–2. füzet. LVI. köt. 115–116. old.
78. Dávid Gyula: Bánffy Miklós utolsó évei Kolozsváron (1945–1949). Szabadság. 2014. november 26. 274. szám. XXVI. évfolyam. 8. old.
79. Ibidem. 8. old.
80. Ibidem. 8. old.
81. Mikó I. (2008): i. m. 147. old.
82. Bajor Andor (2008): Bánffy Miklós Erdélyi története. In: Sas P. (szerk.) (2008): i. m. 259. old.
83. Marosi Ildikó (2008): Kisbán Miklós újra itthon. In: Ibidem. 280. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Arhivele Naționale Române. Direcția Județeană Cluj. [Román Állami Levéltár. Kolozs Megyei Osztály.] Fond Arhiva Societății Muzeului Ardelean. [Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltári gyűjteménye.]

Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 1. tétel.

Dokumentumgyűjtemények

(1942) Erdély a magyar képviselőházban. az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár.

Szakkönyvek

- Ablonczy Balázs (2011): A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Bölony József (1978): Magyarország kormányai 1848–1975. A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 2. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Csatári Dániel (1968): Forgószeiben (Magyar–román viszony 1940–1945). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Csicsery-Rónay István (2000): Csillagos órák sorsfordító magyarok. (Közelmúltunk közelről). II. köt. Teleki Pál. Occidental Press. Budapest.
- Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.) (1990): Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Magyarságkutató Intézet. Budapest.
- Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László (szerk.) (1998): Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998. Puskás Tivadar Távközlési Technikum. h. n. [Budapest].
- Egry Gábor (2008): Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 60–62. old.
- L. Balogh Béni (2002): A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Múltunk Könyvek. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Mikó Imre (1987): Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-jétől 1940. augusztus 30-ig. A „Studium” kiadása. Budapest. 1941. Újrakiadta az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern.
- Romsics Ignác (2003): Magyarország története a XX. században. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó. Budapest.
- Sas Péter (szerk.) (2008): A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. Nap Kiadó. Budapest.
- Toth Szilárd (2008): Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în parlamentul României în perioada interbelică. [A Magyar Párt és a magyar kisebbség problémája Románia parlamentjében a két világháború között]. Editura Argonaut. Cluj-Napoca.
- Zeidler Miklós (2009): A revíziós gondolat. Kalligram Kiadó. Pozsony.

Tanulmányok

- Bajor Andor (2008): Bánffy Miklós Erdélyi története. In: Sas Péter (szerk.): A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. Nap Kiadó. Budapest. 247–259. old.
- Bárdi Nándor (2006): A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között. Limes Tudományos Szemle. Észak-Erdély 1940–1944. 2006/2. szám. XIX. évfolyam. 70. szám. 43–70. old.
- Benkő Samu (1999): Bánffy Miklós a közéletben. Erdélyi Múzeum. 1999/1-2. füzet. LXI. köt. 44–51. old.
- Diószegi László (1990): A romániai magyarság története 1919–1940. In: Diószegi László–R. Süle Andrea (szerk.): Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 11–44. old.
- Filep Tamás Gusztáv (2008): A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 154–161. old.
- Fogarasi Zoltán (1944): A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben. Magyar Statisztikai Szemle. 1944/1–3. szám. 3–9. old.
- Hámori Péter (2004): Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben (1938–1944). Korall Társadalomtörténeti folyóirat. 2004. december. 18. szám. 65–97. old. Transindex portál: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf972.pdf (Letöltve: 2015. január 25.)
- Kónya-Hamar Sándor (2013): Vita Sándor. Művelődés. 2013. március. 3. szám. LXVI. évfolyam. 18–20. old.
- Korom Mihály (1988): A második bécsi döntéstől a fegyverszünetheg. In: Rác István (szerk.): Tanulmányok Erdély történetéről. Csokonai Kiadó. Debrecen. 170–176. old.

- [Köpeczi] Sebestyén József (1994): Jelentés a bonchidai gróf Bánffy-kastély könyv- és levéltármardványainak az Erdélyi Nemzeti Múzeumba való beszállítására vonatkozó kiküldetéséről. Erdélyi Múzeum. 1994/1–2. füzet. LVI. köt. 115–116. old.
- L. Balogh Béni (2012): Csapdahelyzetben. Romániai magyar érdekképviselő 1940–1944 között. Transindex portál: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=16305> (Letöltve: 2012. december 10.)
- Marosi Ildikó (2008): Kisbán Miklós újra itthon. In: Sas Péter (szerk.): A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. Nap Kiadó. Budapest. 280. old.
- Mikó Imre (1943): A magyar országgyűlés. Hitel. Nemzetpolitikai Szemle. 1943/12. szám. VIII. évfolyam. 751–760. old.
- Mikó Imre (2008): Bánffy Miklós emberközélen. In: Sas Péter (szerk.): A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. Nap Kiadó. Budapest. 130–147. old.
- Murádin János Kristóf (2014): Kisebbségben vagy többségben? Az Erdélyi Párt a magyar közéletben 1940–1944. In: Garaczi Imre (szerk.): Magyarságtudományi kutatások III. Nemzetpolitika és magyarságtudomány. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány. Veszprém. 353–365. old.
- Murádin János Kristóf (2013): Összmagyar gondolat regionális köntösben. Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között. Trianoni Szemle, a Trianon Kutatóintézet folyóirata. 2013 január–június. 1–2. szám. V. évfolyam. 71–82. old.
- Dr. Szász István Tas (2012): Pillantás az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület utolsó éveire. Korunk. 2012. november. 11. szám. III. folyam. XXIII. évfolyam. 100–106. old.
- Thirring Lajos (1940): A visszacsatolt keleti terület. Terület és népesség. Magyar Statisztikai Szemle. 1940. 8–9. sz. jegyzet. 663. old.

Emlékiratirodalom

- Bánffy Miklós (2001): Bizalmas küldetésem Bukarestben 1943-ban, emlékirat-töredék. In: Bánffy Miklós: Emlékeimből (1932) Huszonöt év (1945). Második, bővített kiadás. Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 335–341. old.
- Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Kállay Miklós (2012): Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. I. köt. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Mikó Imre (2003): Önéletrajz és önbírálat. In: Balázs Sándor: Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok. dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 294–314. old.
- Vita Sándor: Önéletrajz. Kiadatlan kézirat.

Sajtóanyagok

- Csiki Néplap (1942)
Ellenzék (1940)
Keleti Újság (1940)
Szabadság (2004, 2014)